

Zhytomyr Ivan Franko State University Journal.
Philological Sciences. Vol. 2 (105)

Вісник Житомирського державного
університету імені Івана Франка.
Філологічні науки. Вип. 2 (105)

ISSN (Print): 2663-7642
ISSN (Online): 2707-4463

УДК 811.161.2'373.611

DOI 10.35433/philology.2 (105).2025.211-223

СЛОВОТВІРНІ МОДЕЛІ ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИХ ПРИКМЕТНИКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ XX СТОЛІТТЯ: ТИПІЗАЦІЯ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

О. Г. Радько*

У статті порушено питання комплексного опису індивідуально-авторських прикметників (ІАП) в українській поезії XX ст. як маркерів ідіостилу. На матеріалі "Словника індивідуально-авторських прикметників в українській поезії XX-XXI сторіч" (Луцьк, 2017; понад 5100 одиниць) здійснено системну класифікацію продуктивних словотвірних моделей ІАП: суфіксальної, префіксальної, префіксально-суфіксальної, а також моделі складання основ. Показано, що словотвір авторських ад'єктивів забезпечує експресивність і нестандартність образу. Доведено домінування композитів (близько 80 % від масиву ІАП), активне формування ступенів порівняння (і від відносних прикметників) та функціонування префіксально-суфіксальних дериватів, утворених на базі прийменниково-іменникових конструкцій. Аналіз показує, що такі прикметники функціують як ефективний засіб інтенсифікації художнього образу, сприяють розширенню семантичних полів та відображають індивідуально-стильові пошуки митців.

Авторська увага зосереджена на виявленні словотвірних стратегій, які використовували поети для творення експресивних та образних авторських прикметникових форм, що виконують важливу стилістичну функцію в структурі поетичного тексту. Тенденції розвитку ІАП простежено в діахронії: для авангардизму 1920-х років характерні експерименти зі словотвором, доба соцреалізму позначена певною уніфікацією та ідеологічною заангажованістю, шістдесятництво – інтенсивним оновленням поетичної мови й формуванням нових моделей, а постмодерн – грою з мовними формами та іронічним переосмисленням традиційних структур.

Зроблено висновок, що авторські прикметникові новотвори становлять своєрідну лабораторію словотворчих експериментів, завдяки чому українська поезія XX ст. збагатила мовну систему новими виражальними ресурсами. Практичне значення результатів полягає в можливості їхнього застосування в подальших лексикографічних, стилістичних та зіставних студіях.

Ключові слова: індивідуально-авторські прикметники, композити, контекст, поезія XX ст., префіксація, словотвір, ступені порівняння, суфіксація.

* кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри української мови
(Національний університет "Львівська політехніка"),
Oksistudent@gmail.com
ORCID: 0009-0000-4198-5043

WORD-FORMATION MODELS OF OCCASIONALISTIC ADJECTIVES IN UKRAINIAN POETRY OF THE 20TH CENTURY: TYPIZATION AND DEVELOPMENT TRENDS

Radko O. H.

The article raises the issue of a comprehensive description of occasionalistic adjectives (IAP) in Ukrainian poetry of the 20th century as markers of idiosyncrasy. Based on the material of the "Dictionary of Occasionalistic Adjectives in Ukrainian Poetry of the 20th–21st Centuries" (Lutsk, 2017; over 5100 items), a systematic classification of productive word-formation models of IAP is carried out: suffixal, prefixal, prefix-suffixal, as well as the model of composition of bases. It is shown that the word formation of authorial adjectives provides expressive and non-standard images. The dominance of composites (about 80% of the IAP array), active formation of degrees of comparison (including from relative adjectives), and the functioning of prefix-suffix derivatives formed based on prepositional-noun constructions are proven. The analysis shows that such adjectives function as an effective means of intensifying the artistic image, contribute to the expansion of semantic fields, and reflect the individual stylistic searches of artists.

The author's attention is focused on identifying word-forming strategies used by poets to create expressive and figurative author's adjective forms, which perform an important stylistic function in the structure of the poetic text. The development trends of IAP are traced in diachrony: the avant-garde of the 1920s is characterized by experiments with word formation, the era of socialist realism – by a certain unification and ideological commitment, the sixties – by an intensive renewal of poetic language and the formation of new models, and postmodernism – by a play with language forms and ironic rethinking of traditional structures.

The article concludes that the author's occasionalistic adjectives constitute a kind of laboratory of word-forming experiments, thanks to which Ukrainian poetry of the 20th century enriched the language system with new expressive resources. The practical significance of the results lies in the possibility of their application in further lexicographic, stylistic, and comparative studies.

Keywords: occasionalistic adjectives, composites, context, poetry of the 20th century, prefixation, word formation, degrees of comparison, suffixation.

Постановка наукової проблеми.

Індивідуально-авторські прикметники (ІАП) – це оригінальні неологізми, створені поетами для позначення статичних ознак предметів чи явищ у художньому тексті. В українській поезії ХХ ст. такі словотвірні інновації стали важливим засобом художньої виразності та збагачення поетичного словника. Вони відображають індивідуальний стиль митця, його світобачення та емоційне ставлення до дійсності, водночас реагуючи на загальні тенденції розвитку літературної мови в різні історико-культурні періоди. Оскільки прикметник є однією з найпродуктивніших частин мови у сфері словотвору, дослідження механізмів його деривації в авторському поетичному мовленні набуває особливої актуальності. Саме словотвірні процеси, що лежать в основі авторських ад'єктивів, забезпечують їхню експресивність,

метафоричність та нетрафаретність образів, що робить вивчення цього явища важливим для розуміння динаміки й інноваційного потенціалу української поетичної мови зазначеного періоду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному українському мовознавстві словотвірній структурі прикметників присвячено чимало досліджень, серед яких варто відзначити розвідки А. П. Грищенка, В. О. Горпинича, М. Я. Плющ, С. Я. Єрмоленко, А. В. Висоцького, Л. І. Шутової, О. А. Стишова, І. М. Бабій, І. Т. Вербовської, Н. М. Костусяк та ін. У їхніх працях розглянуто питання дериваційної системи прикметника, її формально-граматичних та семантико-словотвірних параметрів, окреслено продуктивні моделі, які становлять основу для подальшого аналізу оказіональних явищ. Ці студії заклали міцний фундамент для опису

словотвірних процесів і відкрили можливість дослідження прикметникової інновації в більш вузькому, індивідуально-авторському вимірі.

Окремим напрямом розвивається аналіз ІАП як специфічних одиниць поетичного мовлення. Їхнє функціонування та словотвірні особливості стали предметом наукових студій Г. М. Вокальчук, Ж. В. Колоїз, Н. І. Клименко, О. М. Рудь, О. О. Жижомі, Т. Г. Юрченко, Н. В. Гаврилюк, Н. А. Адах та ін. Значний внесок у вивчення індивідуально-авторських новотворів, зокрема й прикметників, зробила Г. М. Вокальчук. У її численних лексикографічних працях (словниках індивідуально-авторських новотворів) зафіксовано широкий спектр прикметникових дериватів, що дало змогу систематизувати моделі їхнього творення та показати функційне навантаження ІАП в українській поезії. Дослідники акцентують увагу також на структурній різноманітності прикметникових композитів [7; 6], їхньому семантичному потенціалі та стилістичному навантаженні [11], а також на ролі таких інновацій у формуванні ідіостилю окремих поетів [12], зокрема, у творчості футуристів [4], поетів-емігрантів (наприклад, Василя Барки) [1], київських неокласиків [5] тощо.

У цьому контексті актуальність нашого дослідження полягає в інтеграції напрацьованих підходів і створенні цілісної картини словотвірних моделей ІАП у межах усього поетичного дискурсу ХХ ст. Системний аналіз дає змогу не лише описати окремі моделі, а й простежити тенденції розвитку прикметникової деривації в різні літературні періоди – від авангардизму 1920-х до постмодернізму кінця століття. Такий підхід дає змогу глибше осмислити динаміку національної поетичної мови, визначити її специфіку в зіставному плані та розширити уявлення про потенціал словотвірної системи української мови.

Мета дослідження – наукове осмислення ІАП в українській поезії ХХ ст. шляхом ідентифікації та класифікації продуктивних словотвірних моделей, аналізу їхніх структурно-семантичних параметрів у межах поетичного дискурсу різних літературних поколінь, а також виявлення закономірностей і тенденцій їхнього функціонування та розвитку в контексті еволюції української художньої мови.

Матеріальною базою дослідження став "Словник індивідуально-авторських прикметників в українській поезії ХХ–ХХІ сторіч" (Луцьк, 2017 р.), який містить понад 5100 зафіксованих авторських ад'єктивів.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

ІАП можуть утворюватися різними способами, здебільшого за традиційними словотвірними типами, але з незвичним наповненням основ чи комбінацією морфем. У мовознавстві прийнято виокремлювати кілька основних моделей творення прикметників-неологізмів:

суфіксальну, префіксальну, префіксально-суфіксальну, осново- та словоскладання. Розглянемо кожен з цих моделей докладніше, ілюструючи прикладами з поезії зазначеного хронологічного відтинку.

У системі ад'єктивного словотворення важливу роль відіграє суфіксація. Продуктивні афікси, реалізовані в новій функції, модифікують семантику основ і створюють додаткові смислові відтинки. Унаслідок цього формується свіжа образність та утворюються вторинні прикметникові номінації, що збагачують лексико-семантичну систему мови. У структурі ІАП аналізованого періоду виділяємо такі найбільш продуктивні суфіксальні морфемі:

-н-: атлантний, благісний, будущний, гігантний, дерзотний, люлійний, магійний, набридний, цнотний;

-ист-: взористий, долонистий, залетистий, захмелистий, калюжистий, метлистий, мінористий, нектаристий, оболочистий, окуляристий, орлистий, похмуристий, прозорчистий, простористий;

-ов-, -ів-, -ев-, -єв-: автомобілевий, айболітовий, астралевий, біловий, блаватовий, вазовий, вечіровий, вихревий, дзвонковитий, димаровий, кабаре́тковий, капелюховий, карпатовий, сміховен, форситієвий [10: 188].

Наведені номінації, попри відносно невисокий ступінь новизни, виявляють відмінність від узуальних відповідників завдяки специфічним відтінкам у лексичній та словотвірній семантиці. Утворені переважно з версифікаційною метою, ІАП виконують функцію стилістичного маркера, увиразнюючи манеру оповіді та посилюючи її інтонаційно-звукову виразність, пор. в контекстах: ...Я ж над тобою спинюся в блакиті, / Співи свої розпочну дзвонковиті. [3: 109]; ...хай чорні димляться поля – / але ще буде в ранках росяних / журитись благісна земля. [3: 62].

Префіксальні утворення, на думку О. О. Жижомі, порівняно із суфіксальними, більш інформативні; їхня значимість у надфразовій єдності пояснюється художньо-образними можливостями, здатністю підвищувати інформативну щільність поетичного дискурсу, хоча за межами тексту такі утворення не існують, здаються абсурдними [6: 158]. Нижче наведено найчастотніші префіксальні морфеми.

за-: завечірній, завранішній, зацинічний;

поза-: позавінчальний, позалюдський, позарозумний, позатойбічний;

над-: надалегоричний, надкоштовний, надкультурний, надмістичний, надніжний, надосінний, надрасовий, надстарий, надфатальний, над'ясний;

не-: неголий, неоднакий, несмиренний, несонний, нетихий;

пра-: праарійський, прабілий, правкраїнський, прадикий,

праєдиний, празелений, пралютний, прапервісний, прасвітлий, прасумний, прачорний;

пре-: превельможний, превчений, препекельний, препечальний;

при-: приминущий, приостанній [10: 188].

Характерною рисою ІАП є наявність серед них форм ступенів порівняння. Саме в таких утвореннях реалізується одна з ключових властивостей прикметника – здатність виражати ознаку, що може варіюватися за мірою інтенсивності в різних предметах. Матеріали дослідження засвідчують активне формування в українській поезії зазначеного періоду компаративних і суперлативних форм від прикметників різних розрядів, зокрема й відносних, напр.: *щонаймертвий* (В. Стус), *орліший* (Л. Костенко), *найсніжніший*, *тойбічніший* (В. Барка), *найнебесніший* (І. Драч), *найдвадцятіший* (В. Затулівітер), *насуцніший* (А. Криловець) та багато інших. Пор. у контексті: *Між письменником / і читачем стоять посередники, і смак / у посередника щонайсередньокий*. [3: 335]; *Усмішка вже твоя: листок берези, / що полум'ям найвечоровіший – мені погасне!* [3: 190]. У сфері ступенювання прикметників, які слугують дериваційною базою для творення okazіональних морфологічних форм, простежуємо відхід від усталеної норми. Це пояснюємо тим, що вони або виступають опосередкованими атрибутами предметів (займенникові, присвійні й відносні прикметники позначають ознаки, що не підлягають градації), або ж виражають такі характеристики, які не можуть бути вимірюваними й не виявляють інтенсивності більшою мірою, ніж закладено у вихідній формі. Проте, як показують наведені приклади, "ці обмеження легко знімаються в процесі мовленнєвої діяльності, де ненормативні okazіональні результати морфологічної деривації демонструють актуалізацію граматичних потенцій і заповнення "порожніх клітинок"

морфологічної парадигми прикметника" [9: 203].

Серед авторських ад'єктивів в українській поезії ХХ ст. особливу групу становлять префіксально-суфіксальні новотвори, словотвірною базою яких виступають прийменниково-іменникові конструкції, напр.: надтвердний (С. Бабій), переднірваний (П. Савченко), наскронний (Д. Павличко), понаднільський (Т. Осьмачка), запам'ятний (Р. Бабовал), підбрамницький (Ю. Береза) [10: 56]. Поява цих одиниць свідчить про тенденцію поетичного мовотворення до переосмислення синтаксичних структур та їхньої трансформації в цілісні дериваційні одиниці, що забезпечує додаткові можливості для створення експресивних образів та індивідуалізації поетичного стилю.

Із-поміж досліджуваних ІАП кількісно переважають композити (80 % від загальної кількості), які виявляють більшу структурну та семантичну складність порівняно з простими номінаціями. Їхня експресивність посилена завдяки метафоричності, яка може бути властива одному або ж обом мотивувальним словам. Спосіб творення ад'єктивів-композитів загалом корелює зі словотвірними моделями узуальних складних прикметників. Водночас нерідко трапляються ІАП, експресивність яких зумовлена порушенням усталених словотвірних норм, напр.: блакитно-зеленяво-юний (А. Казка), щонаймертві (В. Стус), найнебесніший (І. Драч), малий-маленький-більший-менший (М. Вінграновський), напівфліртотворний (С. Мейта) та багато інших. Особливої уваги заслуговують нетипові для українського словотвору номінації, утворені на основі поєднання числівникової та прикметникової (дієприкметникової) основ, напр.: двадцятив'ічний (М. Вінграновський), мільйоннодужий (А. Малишко), стовічний (А. Мойсієнко), сторозпроклятий (М. Пшеничний),

тричіблагий (І. Павлюк), семидальний (А. Костенко) тощо. У цьому ракурсі вирізняються ІАП, утворені шляхом повтору однієї прикметникової основи у різних відмінках (*тихим-тихий*, С. Йовенко), у різних ступенях порівняння (*гарячий-гарячіший*, П. Тичина) або в різних формах (*єдино-один*, С. Йовенко) [10: 30].

Загалом складні авторські прикметники становлять ефективний засіб репрезентації сукупності ознак описуваних у поезії явищ, оскільки узуальні лексеми здебільшого не забезпечують необхідної експресивності та не задовольняють потреби авторів у творенні оригінальних художніх образів.

Подальший виклад зосереджено на історичному огляді, що дає змогу простежити, як упродовж різних етапів ХХ ст. змінювалися продуктивність та характер словотворення ІАП. Особливу увагу приділено зумовленості цих трансформацій ширшими літературними тенденціями й соціокультурними чинниками, які впливали на поетичне мовотворення кожного покоління авторів.

Літературний процес ХХ ст. в Україні дуже неоднорідний: він містить добу авангардних експериментів, період жорсткого ідеологічного тиску соцреалізму, відлигу й піднесення 1960-х рр., а наприкінці століття – зародження постмодернізму. На кожному з цих етапів словотворчість поетів, зокрема й у сфері прикметників, мала свої особливості. Проаналізуємо типові тенденції на основі творчості провідних поетів того часу.

Авангардизм 1920-х років. Період початку ХХ ст. – 1910–1920-ті роки – позначений бурхливим пошуком нових художніх форм. В українській поезії цього часу співіснували кілька стильових напрямів: символізм (Павло Тичина в ранній творчості), футуризм (Михайль Семенко, Гео Шкурупій), неокласицизм (Микола Зеров, Максим Рильський, Юрій Клен), експресіонізм та інші. Авангардистські течії

вирізнялися сміливим неологізмом: представники цілеспрямовано ламали канони мови, вводили нові слова, чутливо експериментували зі звуком і значенням.

Павло Тичина як центральна постать цього періоду був справжнім "віртуозом словотвору". За нашими підрахунками, у його творчому доробку вжито понад 250 ІАП. Поетичні неологізми, зокрема й прикметники, П. Тичина створював за українськими лексичними моделями, користуючись словотворчими засобами сучасної української літературної та живої народно-розмовної мови [8: 67]. Наприклад, його поетична мова насичена такими кольоровими й звуковими епітетами: *безжурно-голосний* (регіт), *бистроумний* (птах), *благовісно-дзвонні* (ранки), *градний* (струм), *грізно-величні* (ставні), *дзвінкоблакитне* (все), *зворушливо-білі* (хмарки), *золотострунне* (вино), *колисла* (жона), *нагориста* (земля), *натхненно-мелодійний* (вид землі), *незаймано-красиві* (гриби), *немудро-мудрі* (літери природи), *ряснозорна* (бризь) тощо. Ці слова переважно виникли з народноромантичних образів (природа, музика, колористика) й відображають пантеїстичне світовідчуття П. Тичини – злиття з природою й космосом, де все одухотворене.

До окремої групи відносимо так звані надскладні номінації, утворені шляхом поєднання трьох і більше компонентів: *свіжо-тьмяно-юний*, *царево-пано-бого-мертвотний*, *червоно-си'-зеле'*, *каламутно-/мутно-червоний*. Такі ІАП відзначаються високою семантичною місткістю та забезпечують багатопланову характеристику предмета чи ознаки завдяки поєднанню значень складників. Переважна частина неологізмів Павла Тичини цього періоду має чітку структурну організацію та демонструє індивідуальний характер мовотворчості поета.

Футуристи (М. Семенко та ін.) пішли ще далі. Хоча більшість їхніх

експериментів стосувалася іменників та дієслів, траплялися й оригінальні прикметники. Як зазначає Г. М. Вокальчук, Михайль Семенко найактивніше застосовував морфологічний спосіб творення інновацій, переважно суфіксацію, осново- та словоскладання [4: 89]. Прості за структурою лексичні інновації поета (напр.: *дослізний*, *жінний*, *змаганний*, *крицький*, *недокличний*) кваліфікуються як потенційні одиниці без виразного експресивного навантаження; їхня поява в поетичному тексті зумовлена передусім версифікаційними чинниками., пор.: *Умерло в степу дідівське й звичне, / Діди старі доживають у кутках, / Прийшло нове, сподіване й недокличне...* [3: 199]. Поет, як й інші представники українського футуризму, активно використовував складні прикметники для створення семантично містких образів., напр.: *оголено-вогкі* Сірени, *парадоксально-випадкова* ремарка, *повітомиський* тротуар, *простягнуто-презирливий* палець, *роззявлеротий* кут, *струмко-ментова* Рапта, *хмарно-роздумний* вечір, *безтямно-білі* пари, *вишукано-клясичний* рима тощо. Подібні форми поєднували в собі кілька смислових елементів, відображаючи експериментальність та авангардність стилю. Такі лексеми сприяли руйнуванню усталених мовних моделей і формували нову поетичну динаміку, відповідну до естетики футуризму.

Авторські прикметники українських неокласиків (М. Зерова, М. Рильського, М. Драй-Хмари, П. Филиповича) відзначаються насамперед тяжінням до гармонійності форми, стилістичної вираженості й внутрішньої структурної завершеності. У поетичному словнику неокласиків значна частина інноваційних прикметників утворена способом осново- та словоскладання [5: 70]. Наприклад, Максим Рильський створив напрочуд "елегантні" прикметники-композиції: *бадьоро-супокійний* вітру спів, *вихрогровий* кінь, *зворушливо-білі* хмарки, *зорецвітне* небо, *небесно-синій* мак,

непевно-фіалкова мла – слова на межі неологізму й поетизму. Микола Зеров найпослідовніше втілював принципи неокласицизму – раціональність, гармонію, орієнтацію на античність. Звідси тяжіння до складних композитів та відтінкових кольористичних форм, пор. у контекстах.: *Страшно сичить там Химера, озброєна полум'ям в пащі, / Гарнії там, і Горгони, і образ притільної тіні...* [3: 310]; *Бо в дверях, ніби приязикий Цербер, / Став Пасек, ваш промовець.* [3: 310]; *А ввечері – я знаю – знов буде ясне небо, / Зелено-жовтий захід і місяць-білоріг* [3: 133]. Юрій Клен більше тяжів до європейського модернізму, його прикметники часто мають раціонально-описову функцію. За будовою – це найчастіше композити та класичні афіксальні форми, інколи з іронічним відтінком, напр.: *лірично-синій, невидано-ясний, незламно-гордий, пажерливо-сумний, незречений, позалюдський, самотньо-синій, нещадно-щедрий, новоцасний, сніданний* та ін. Словотворчі експерименти представників цієї течії не мали на меті епатаж чи руйнування мовної норми (на відміну від футуристів), а були спрямовані на віднайдення виразових ресурсів у межах класичної системи.

Наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років чимало хто з цих поетів-новаторів був знищений або змушений замовкнути ("розстріляне Відродження"). Зі зміною атмосфери творчість Павла Тичини, наприклад, уже в 1930-х еволюціонувала: він менше експериментував із мовою, перейшов на більш спрощений стиль соцреалістичного вірша, пор.: *Все proletарська сім'я / ідеологія моя* [3: 90].

Перехід до соціалістичного реалізму як офіційного методу (приблизно з 1932 року) суттєво позначився на мовних процесах у літературі. Ідеологічний контроль вимагав від поетів ясності, простоти й "народності" в найвужчому розумінні, уникнення "формалістичних викрутасів".

Новотвори, химерні слова стали розглядатися майже як ознака буржуазного естетизму або футуристичної "буржуазної гри". Відповідно, у 1930-40-х роках кількість помітних індивідуальних неологізмів зменшується. Мовна творчість "загальмувалась" – багато хто з поетів волів не виходити за межі загальноновживаної лексики або користувався клішованими епітетами.

Однак навіть у ці десятиріччя деякі поети знаходили можливості для лексичного новаторства – переважно в ліриці на пейзажні, інтимні чи філософські теми, де ідеологічний тиск був слабшим. Максим Рильський, наприклад, у повоєнний час повертається до витонченої поетичної мови. У його віршах 1940-50-х трапляються оригінальні ІАП: *ласкаво-строгий, мільйонокрилий, найвно-голий, нетлінно-білий, променистокрилий, світлозорий* тощо. Микола Бажан, який у 1930-ті став виразником соцреалістичної поезії, у свої поетичні тексти вводить образні нові прикметники (*золотисто-білий, пташино-жовтий, буйнокровний*), які в контекстах часто набували метафоричного значення, пор.: *Ти чуєш, земле, буйнокровна ненько, / Тебе одну і маю і люблю...* [3: 71] Проте загалом словотворчість Миколи Бажана більш ощадна: за нашими даними, у його поетичному словнику зафіксовано тільки 33 прикметникових новотвори, що значно менше, ніж у авла Тичини чи Василя Стуса [10: 290].

Цікавий феномен середини століття – Андрій Малишко. Попри те, що він офіційно сповідував соцреалізм, його лірика (особливо пісенні вірші) рясніє народнопоетичною лексикою, зокрема й ІАП. За нашими підрахунками, у творчості Андрія Малишка зафіксовано 249 авторських новотворів, майже стільки ж, що й у Павла Тичина. Структура авторських прикметників поета ґрунтується на традиційних словотвірних моделях, але наповнюється високою емоційністю, метафоричністю й національним

символізмом. Саме тому його новотвори сприймаються як природне продовження фольклорної традиції, водночас формуючи неповторний поетичний ідіостиль, як-от у контекстах: *Ти скажи, кому шуміла вчора, / Посестро моя веселоко́ра?* [3: 75]; *Несли жалобу древні журавлі / Долиною небесно-голубою...* [3: 196]; *Господар вийде гостя привітати, / Ласкаво-сивий, стане на порозі...* [3: 164].

У воєнній ліриці 1940-х теж з'являлися нові прикметники – здебільшого композити, що мали на меті передати страшні реалії чи пафос боротьби. Зокрема, у поезії тих років фіксуємо *вогневидий, вогневистий, вогнесилий* (П. Тичина), *вогневійний, вогневоокий* (Д. Павличко), *червоноспинний* (М. Драй Хмара) тощо. Ці слова часто були ситуативними й не відзначалися семантичною новизною.

Варто також зазначити про поетів української діаспори середини століття. У 1940-50-х за кордоном творили, продовжуючи модерністські традиції, Євген Маланюк, Леонід Мосендз, Олекса Стефанович, Яр Славутич. У поезії Євгена Маланюка прикметниковий словотвір стає потужним засобом стилістичної експресії та ідеологічної наснаги. Дослідники неодноразово підкреслювали, що мовна творчість поета відбиває "залізну добу" української історії й водночас поєднує елементи символізму, неокласицизму та експресіонізму. Поет активно використовує суфіксальні моделі (*зорястий, карловатий*), що передають силу й динамізм образів. Префіксально-суфіксальні утворення (*безбуряний, невечірній, непоглибний, роззоряний*) надають висловлюванню категоричності та граничної інтенсивності. Особливо продуктивними є складні прикметники-композити (*безсоромно-кривавий, радісно-зелений, срібно-смертний, байдуже-білий, дивно-сяйвний, заучено-німий* та ін.), які поєднують у собі кілька семантичних планів: колір, рух, емоцію — і

формують багатопланові метафори. Усі ці словотвірні моделі не лише розширюють експресивні можливості мови, а й стають важливим засобом формування символіки сили, боротьби та національної ідентичності, що становить художній світ Є. Маланюка, пор. в контексті: *Тут – безсилою жінкою, непритомно-прекрасна, / Розгорнулася обополи тілом земля.* [3: 206].

Діаспорні поети, не скуті цензурою, зберігали естафету неокласиків і "розстріляного відродження". Приміром, Яр Славутич у 1950-60-х творив епітети *любосна нута, богозахисна стріха, небесновида крига, грозяниста злива, влесливо-рахманна промова, незміренно-пращідне поле, захмелено-теплі верби* та багато ін. Його новотвори відзначаються поєднанням національних традицій із модерним поетичним мисленням: суфіксальні та складні прикметники надають текстам експресії, виражають емоційно-оцінні відтінки й окреслюють нові смислові поля. У такий спосіб поет розширював виражальні можливості мови, демонструючи "живучість" українського словотвору навіть у відриві від материкового літературного процесу.

Загалом соцреалістичний період свідчить про збіднення індивідуальної неографії в друкованій поезії. Більшість прикметників, що з'являлися, були або техніко-термінологічними (на зразок *атомнокорий, термоскопічний* (А. Малишко), або пафосно-шаблонними (*багрянознаменний* (І. Драч), *стобратний* (М. Рильський), *царсько-більшовицький* (В. Бобинський). Індивідуально-авторські новотвори були радше винятком, притаманним "високій" ліриці окремих майстрів. Це підтверджує статистика: у 1930-50-х рр. нові прикметники творили переважно поети старшої генерації чи ті, хто свідомо плекав мистецьке слово всупереч кон'юктурі, як-от Володимир Свідзінський (*дико-свіжий, пахучо-теплій, повільно-смутий*,

ручайно-світлий, сріблито-пінний, стозвучний тощо).

Період "відлиги" в радянський час, а в Україні – культурного піднесення 1960-х рр. ознаменувався приходом нового покоління поетів – так званих "шістдесятників". Для них було характерне оновлення тематики, образності й мови поезії. Мовне новаторство знову стає чеснотою, а не вадою, хоча й у розумних межах – зрозумілість для читача "шістдесятники" також цінували. У цей час розквітає талант Ліни Костенко, Василя Симоненка, Дмитра Павличка, Івана Драча, Миколи Вінграновського, Василя Стуса, Бориса Олійника та ін. Більшість із них активно збагачували українську поетичну мову, вводячи нові слова, зокрема й прикметники.

У поезії шістдесятників активно реалізуються словотвірні можливості в процесі творення неологізмів, зокрема у формі простих прикметників. Серед них трапляються суфіксальні утворення на зразок: *жаждива душа, спрагненна ти* (Д. Павличко), *шабlistи ми* (Л. Костенко), *люліїні пісні* (В. Симоненко), *нектаристі акації, очисте щастя* (І. Драч), а також численні префіксально-суфіксальні новотвори, як-от: *приосінній сонцелет, повечоровий спалах, заосінні тумани* (В. Стус), *звечоровий час, напівдитинні слова* (М. Вінграновський), *безнемірний острах, інтермодне опудало*, (Л. Костенко), *несвітенні борги* (Б. Олійник) та інші.

Як стверджує Т. Беценко, в поезії шістдесятників значно частіше трапляються двокомпонентні прикметники-новотвори. Їхня будова ґрунтується на поєднанні коренів загальноновживаних слів, завдяки чому створюється виразна образність без ускладнення процесу сприйняття [2: 13]. Це свідчить про те, що неологізм у їхній творчості постає не самоціллю, а насамперед засобом художнього відтворення дійсності, пор. у контекстах: *Скільки правд розвелось на світі, / Скільки лисячо-людських нір.* [3: 167]; *Прощання вранці витвирезномстиве.* [3: 79]; *І така була тиша /*

первозданно-прозора... [3: 223]; *І сад рясний, і нива хлібодарна.* [3: 318].

Складні прикметникові інновації трапляються у творчості всіх представників поетичного покоління шістдесятих років. Однак, за нашими підрахунками, у царині авторського прикметникового словотворення серед поетів-шістдесятників найчастіше експериментували Василь Стус (282 ІАП), Іван Драч (83 ІАП), Микола Вінграновський (62 ІАП).

Василь Стус – поет трагічної долі й великого таланту. Поетова мова надзвичайно багата й водночас глибоко індивідуальна. Його поезія важка для сприйняття, експресіоністична, тому й епітети в нього нерідко передають екстремальні стани: *всеголодні* (бажання), *всезнищенна* (синь), *всепекельні* (калюжі), *мертво-голосні* (губи). Часто Василь Стус утворює ІАП із префіксом *най-* для передачі філософських категорій: *навідрадніша ти, найостанніша чеканка, найповинніша повинність* тощо. Подібні форми – граничні ступені порівняння – він використовує, щоб висловити абсолютність свого досвіду, пор. у рядках: *Бо це ж бо – найповинніша повинність: не зраджуючи правду і добро...* [3: 192]. Відзначаємо, що провідною ознакою поетичних образів поета стала художня інтенсивність та емотивність, звідси й словотворча плідність.

ІАП у творчості І. Драча постають як результат експериментів із традиційними моделями словотвору та як спроба надати його образам максимальної експресивності й багатозначності. Поет активно утворює складні прикметники, які поєднують у собі різні семантичні поля. Такі лексеми синтезують віддалені поняття, створюючи несподівані метафоричні поєднання (*священногнівний, сексуально-ядерний, сонячно-гіркий, тривожно-барвистий, блакитногрішний, гарячо-мудрий* тощо). Вони стають засобом ущільнення змісту, адже дають змогу передати багатогранний образ в одній

словотвірній одиниці, як-от у контексті: *Смерть встає глобально-чорним фронтом, / І найбільше любить мого друга / Та бездонна, безкордонна туга...* [3: 96].

Значне місце в поезиці Івана Драча посідають префіксально-суфіксальні інновації, які демонструють прагнення розширити межі дериваційної системи. Такі прикметники часто походять від синтаксичних конструкцій або виявляють нашарування кількох словотвірних засобів, що забезпечує підвищену експресивність (*недоснилий, незагайний, праглибинний, препекельний, архімажорний тощо*). Подібні новотвори не лише виконують естетичну функцію, а й репрезентують поетичне мислення поета, спрямоване на поєднання всесвітнього й національного, космічного й буденного, пор. в контекстах: *Який же корінь праглибинний / Прадавніх київських пісень...* [3: 237]; *Мої гріхи препекельні / Даж палили очі мої роками...* [3: 239].

Микола Вінграновський був справжнім поетичним живописцем. Його стиль відзначається надзвичайно свіжими, ні на кого не схожими образами. Він майстер оригінальних метафоричних прикметників-комполітів: *гідночеснолице* покоління, *двадцятивесне* чоло, *зорехмарний* ряд неба, *кульбабо-золотий* вінок, *любомиле* танго, *малиновоголові* будяки, *сивоснива* сосна, *синьо-благальна* далечінь, *стежкояблуката* стежка. Завдяки словотворчим інноваціям поет створює нову поетичну реальність, де прикметники стають не лише означенням, а й самостійними репрезентантами художньої енергії, як-от у контексті: *У поколіннях гідночеснолицих, / у тому, що не хочу і не дам! – / народ мій тут іще раз народився, / мій молододілинно-юно-бам.* [3: 94].

Загалом поезія "шістдесятників" стала важливим етапом у відновленні та збагаченні традиції індивідуального словотвору, засвідчивши нові можливості експресивного й образного використання мовних ресурсів.

Останні десятиріччя ХХ ст. – друга половина 1980-х і 1990-ті роки – це період кардинальних змін: занепад радянської ідеології, здобуття незалежності Україною, відкриття для світових літературних процесів. У поезії з'являється нова генерація авторів, яких умовно можна віднести до раннього українського постмодернізму. Серед них – Віктор Неборак, Юрій Андрухович, Олександр Ірванець (літературна група "Бу-Ба-Бу"), Оксана Забужко, Ігор Римарук, Василь Герасим'юк, трохи пізніше – Сергій Жадан та ін. Для їхньої творчості характерне іронічне переосмислення традицій, гра стилями й мовними шарами, карнавалізація. Це відобразилося й на словотворчості: *"дозволено все", жодних табу на новотвори – аби тільки вони працювали на задум.* Наприклад, Оксана Забужко активно експериментує зі словотвірними моделями, поєднуючи традиційні й новітні способи деривації. Серед найчастіше вживаних комполітні та юкстаполітні прикметники (*м'ясно-червоний, надривно-малиновий, недитинно-владний, північно-непроникний, табірний-зоряний, уже-давно-музейний, цяцьковано-ганчір'яний, безіменно-пропащий, гадючо-холодний*), що поєднують різні семантичні сфери й апелюють до сучасної масової культури. Зв'язок цих словотвірних моделей із постмодернізмом проявляється в іронічності, грі зі словом, поєднанні високої культури з елементами повсякдення та мас-медіа. ІАП Оксани Забужко створюють ефект інтертекстуальності, деконструкції традиційних поетичних кліше та водночас відображають постмодерне прагнення до поліфонії й стилістичного змішування. Вони функціують не лише як засіб експресивності, а і як інструмент культурного цитування й критичного осмислення сучасності, пор. в контексті: *І хай з нутра тобі димить / Сліпучий біль тисячосвічний – / Надсадний крик триває мить, / Прицільна ж точність слів – довічна...*

[3: 304]; ...вірш – коридор навпростець з буцегарні / Безіменно-пропащого людства... [3: 51]

У поезії Віктора Неборака авторські прикметники є виразним виявом постмодерної мовної гри. Поет широко використовує композити (рожевохмарний, білобалконний, золоторунний, двотілий), суфіксальні (лімузинний, морфічний, бубабістський) та префіксально-суфіксальні утворення (надалегоричний), що надають його мовленню експресивності, синестетичності й гіперболізації. Ці словотвірні моделі поєднують високий і буденний стилі, сакральне й профанне, створюючи ефект карнавальності та іронічної багатшаровості: *Воно – це лінії рухливі / які лоскочуть перехожих / і тягнуть їх, на зграю схожих, / услід золоторунний гриві.* [3: 145]. Прикметники-новотвори стають не лише художнім засобом, а й маркером постмодерної поезики В. Неборака.

Для поезики Юрія Андруховича характерні переважно прості ІАП, які є словотвірними варіантами узуальних лексем. Вони відзначаються лаконізмом форми й водночас багатством підтекстів, поєднуючи буденність і символічність, пор: *О вуличні філософи / і кав'ярняні прими.* [3: 150].

Отже, постмодерністи продовжили справу своїх попередників щодо оновлення поетичного словника, але вже в іншому ключі – ігровому, іронічному, деконструктивному. Якщо поети-авангардисти прагнули витворити небачений образ і піднятися над буденністю, то постмодерністи часто створюють нове слово, щоб приземлити високий стиль, змішати його з буденністю й тим самим отримати нову рису – пародію

або епатаж. Проте й ті, і ті внесли свій доробок до можливостей українського прикметникового словотвору.

Висновки й перспективи дослідження. ІАП в українській поезії ХХ ст. – це багатогранне явище, що поєднує лінгвістичну творчість і стильові пошуки кількох поколінь. Словотвірні моделі авторських прикметників продемонстрували як тяглість до традиції, так і інноваційність. Українські поети аналізованого періоду успадкували від попередників любов до образного слова й розвинули її, створюючи нові типи прикметників за допомогою суфіксації, префіксації, композиції й інших прийомів. Їхній досвід свідчить, що мова поезії – лабораторія, де народжуються нові лексичні форми, котрі згодом можуть стати надбанням усієї мови. ХХ ст. було часом випробувань і злетів для української поезії; крізь цензуру й заборони пробивалося живе слово. І сьогодні, озираючись на той багатющий пласт авторських неологізмів, ми бачимо не тільки мовну гру чи вигадку – ми бачимо історію нації в її слові.

Перспективність досліджень убачаємо в застосуванні зіставного підходу, що передбачає порівняння ІАП в українській поезії ХХ ст. з аналогічними словотвірними інноваціями в інших слов'янських та європейських літературах. Такий напрям дасть змогу виявити універсальні тенденції поетичного словотвору й окреслити специфічно національні риси, простежити спільні та відмінні семантичні поля, а також збагатити інтерпретацію української поезії в ширшому культурно-літературному контексті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Адах Н. Індивідуально-авторські прикметники в поезії Василя Барки. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія": Серія "Філологія"*. 2014. Вип. 50. С. 42–45.

2. Беценко Т. П. Структура і поетичні функції атрибутивних словосполучень у поезіях шістдесятників: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 1999. 20 с.
3. Вокальчук Г. М., Радько О. Г. Словник індивідуально-авторських прикметників в українській поезії ХХ–ХХІ сторіч. *Індивідуально-авторські прикметники в українському поетичному дискурсі ХХ – ХХІ сторіч (лексикографічний аспект)*: монографія / Г. М. Вокальчук, О. Г. Радько. Луцьк, 2017. – С. 41–386.
4. Вокальчук Г. Поет беззразковості (неологія Михайля Семенка в контексті словотворчої практики поетів 20–30-х років ХХ ст.). *Культура слова*. 2013. № 79'. С. 89–90.
5. Гаврилюк Н. Оказіональні прикметники-композиції в поетичному словнику неокласиків (словотвірний аспект). *Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету "Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії"*. Рівне, 2002. Вип. 10. С. 74–78.
6. Жижома О. Роль оказіональних прикметників у формуванні поетичного дискурсу. *Збірник наукових праць "Лінгвістичні студії"*. Донецьк, 2009. Вип. 18. С. 156–161.
7. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. 434 с.
8. Колесник Г. М. "І позичаєш тую мову..." (Павло Тичина-новатор у слові). *Культура слова*, 1971. Вип. 1. С. 67–75.
9. Колоїз Ж. В. Українська оказіональна деривація: монографія. Київ: Акцент, 2007. 310 с.
10. Радько О. Г. Індивідуально-авторські назви статичних ознак в українській поезії ХХ сторіччя: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Острог, 2016. 327 с.
11. Рудь О. М. Структура, семантика та функціонування складних прикметників в українському поетичному мовленні ХХ ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2002. 21 с.
12. Семенюк О. В. Лексичні новотвори Павла Тичини: структура, семантика, лексикографічно-часові параметри: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки, Луцьк, 2015. 275 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Adakh, N. (2014). *Indyvidualno-avtorski prykmetnyky v poezii Vasylia Barky* [Individual-authorial adjectives in the poetry of Vasyl Barka]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia": Seriia "Filolohiia"*. Iss. 50. Pp. 42–45. [in Ukrainian].
2. Betsenko, T. P. (1999). *Struktura i poetychni funktsii atrybutyvnykh slovospoluchen u poeziiakh shistdesiatnykiv* [The structure and poetic functions of attributive phrases in the poetry of the sixties]: PhD(c) thesis abstract: 10.02.01. Kharkiv. 20 p. [in Ukrainian].
3. Vokal'chuk, H. M., Rad'ko, O. H. (2017). *Slovnyk indyvidual'no-avtors'kykh prykmetnykiv v ukrayins'kiy poeziyi XX–XXI storich* [Dictionary of individual-authorial adjectives in Ukrainian poetry of the 20th–21st centuries]. *Indyvidual'no-avtors'ki prykmetnyky v ukrayins'komu poetychnomu dyskursi XX–XXI storich (leksykohrafichnyy aspekt): monograph*. Luts'k. Pp. 41–386. [in Ukrainian].
4. Vokalchuk, H. (2013). *Poet bezzrazkovosti (neolohiia Mykhailia Semenka v konteksti slovotvorchoi praktyky poetiv 20–30-kh rokiv XX st.)* [The Poet of Exemplarity (Mykhaylo Semenko's neology in the context of word-creation practice of poets of the 1920s–1930s)]. *Kultura slova*. № 79'. Pp. 89–90. [in Ukrainian].
5. Havrylyuk, N. (2002). *Okazional'ni prykmetnyky-kompozyty v poetychnomu slovnyku neoklasykiv (slovotvirnyy aspekt)* [Occasional composite adjectives in the poetic vocabulary of neoclassicists (word-formation aspect)]. *Zbirnyk naukovykh*

- prats' Rivnens'koho derzhavnoho humanitarnoho universytetu "Aktual'ni problemy suchasnoyi filolohiyi. Movoznavchi studiyi". Rivne. Iss. 10. Pp. 74–78. [in Ukrainian].
6. Zhyzhoma, O. (2009). Rol' okazional'nykh prykmetnykiv u formuvanni poetychnoho dyskursu [The role of occasional adjectives in the formation of poetic discourse]. Zbirnyk naukovykh prats' "Linhvistychni studiyi". Donets'k. Iss. 18. P. 156.
 8. Klymenko, N. F., Karpilovs'ka, Ye. A., Kyslyuk, L. P. (2008). Dynamichni protsesy v suchasnomu ukrayins'komu leksykoni [Dynamic processes in the modern Ukrainian lexicon]: monograph. Kyiv: Vydavnychyy dim Dmytra Buraho. 434 p. [in Ukrainian].
 9. Kolesnyk, H. M. (1971). "I pozychayesh tuyu movu..." (Pavlo Tychyna – novator u slovi) ["And you borrow that language..." (Pavlo Tychyna – an innovator in words)]. Kul'tura slova. Iss. 1. Pp. 67–75. [in Ukrainian].
 10. Koloyiz, Zh. V. (2007). Ukrayins'ka okazional'na deryvatsiya [Ukrainian occasional derivation] monograph. Kyiv: Aktsent. 310 p. [in Ukrainian].
 11. Rad'ko, O. H. (2016). Indyvidual'no-avtors'ki nazvy statychnykh oznak v ukrayins'kiy poeziyi XX storichchya [Individual-author names of static features in Ukrainian poetry of the 20th century]: PhD(c) thesis: 10.02.01. Ostroh. 327 p. [in Ukrainian].
 12. Rud', O. M. (2002). Struktura, semantyka ta funktsionuvannya skladnykh prykmetnykiv v ukrayins'komu poetychnomu movlenni XX st. [Structure, semantics and functioning of complex adjectives in Ukrainian poetic speech of the 20th century]: PhD(c) thesis abstract: 10.02.01. Kyiv. 21 p. [in Ukrainian].
 13. Semenyuk, O. V. (2015). Leksychni novotvory Pavla Tychyny: struktura, semantyka, leksykohrafichno-chasovi parametry [Lexical innovations of Pavlo Tychyna: structure, semantics, lexicographic and temporal parameters]: PhD(c) thesis: 10.02.01 / Skhidnoyevropeys'kyy nats. un-t im. Lesi Ukrayinky, Luts'k. 275 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії: 24.09.2025

Схвалено до друку: 28.11.2025